

Csicsay Alajos

Az év madara 2015-ben

Kezdem azzal, hogy 1974-ben megalakult a Magyar Madártani Egyesület, mely 1990-ben felvette a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) nevet. Azóta nemcsak a madárvédelemre terjed ki a figyelme, hanem az egész bioszférára.

Arra, hogy az élőlények egyes fajai a földtörténet folyamán kihaltak, és sok ma élő faj is folyvást pusztulófélben van, s e folyamat elképesztő iramot vett fel, ezért óvni kell(ene) őket, már régen rájött az ember, csak a miként jelent igen nagy problémát. Az MME 1979-ben indította el Az év madara programot, melyben a lakosság, de különösen a mezőgazdászok (gazdálkodók), vadászok, pedagógusok közreműködésére számít. A fokozottan védett fajok közül évente kiszemel egyet-egyet, sok esetben több rokonfajt is egyszerre (pl. a fecskéknek mindhárom fajtát 1982-ben, a cinegéknek 6-ot 1984-ben, a harkályoknak pedig már 8-at az 1997-es és ismételtén az 1998-as esztendőben), melyek „folyamatos védelmében az egyesület tevőlegesen is részt vesz”. Hogy melyik legyen az év madara (emlős állata, növénye stb.), szavazás dönti el. 2011 óta nyílik lehetőség internetes szavazásra.

1996-ban született meg a LIII. sz. törvény, mely meghatározza a tilalmakat, s egyúttal a védett és a fokozottan védett fajok eszmei értékét. E szerint „Tilos a védett állatfajok egyedeinek a zavarása, elpusztítása, szaporodásának és élettevékenységének veszélyeztetése, lakó-, táplálkozó-, költő-, pihenő- vagy búvóhelyének lerombolása, károsítása”. Nyilvánvaló, hogy ez a *búbos bankára* is vonatkozik, mert 2015-ben, immár harmadszor is (1989, 1990) ez lett az év madara. Eszmei értékét eredetileg 50 000 Ft-ban állapították meg,

mely összeg mára egy millió Ft-ra emelkedett. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a dunaszerdahelyi Lilium Aurum Kiadó jelentette meg a 2000-es évek első felében azt a három színes kis könyvecskét, amelyek ismertetik Szlovákia védett állatait, növényeit, ásványait és kőületeit – s az utóbbi megírására és összeállítására engem kértek fel. A szerzők feladata volt a Szlovák Köztársaság Minisztériuma által nyilvántartott védett élőlények, illetve természeti kincsek bemutatása, és azok – akkor még koronában kifejezett – eszmei értékének a feltüntetése. Nincs tudomásom róla, hogy azóta megjelent volna hasonló, vagy az akkori anyag módosítása – magyarul. Viszont ennél is nagyobb hibának tartom, hogy Közép-Európa államainak minisztériumai ez irányú együttműködésüket nem fűzik szorosabbra. Hiszen, mint a kőületekkel kapcsolatban tapasztaltam, bizonyos esetekben még a nevezéktanban is vannak eltérések. Ám maradjunk az eredeti témánknál.)

Magyarországon az első „év madara” 1979-ben a gyurgyalag (*Merops apiaster*) volt, majd 2013-ban ismét az lett, és megvan már a 2016-os év madara is, a *haris* (*Crex crex*). Tán csak nem azért – bár ezt sem lehet kizárni –, hogy Petőfi *A puszta, télen* című versében így panaszkodik: „Nem szól a harsogó haris a fű közül”? Igaz, ő akkor a telet kárhóztatta emiatt, de ma már nyáron is hallgat e ritka, rejtőzködő madár. Vajon hol lehet, s egyáltalán, él-e még?

Mint már említettem, a búbos bankára (*Upupa epops*) már harmadízben került sor a szóban forgó egyesület javaslata által, nyilván nem ok nélkül, s úgy tűnik, tán nem is eredménytelenül.

Mit illenék tudni a madárról? Annak ellenére, hogy egyes biológiai-könyvek szerzői rendszertanilag a gyurgyalaggal rokonítják, régebben pedig a verébfélék közé sorolták, ma viszont tudjuk, valójában közeli rokona már nincs, ami nem azt jelenti, hogy nem is volt, igaz, csak egy, a Szent Ilona-szigeti búbos banka (*Upupa antaios*), de azt kipusztították, még valamikor az 1500-as években. Rendszertanilag tehát a bankafélék (*Upupidae*) családjának egyetlen élő faja (*Upupa epops*). Nevét a jellegzetes up-up-up hangjáról kapta, amit én gyerekkoromban tompa ku-ku-kukk-nak értettem. A magyar köznyelvben elfogadott néven kívül tájanként többféleképpen is emlegetik, legelterjedtebb népi megnevezése a büdös banka, és a büdös dudka vagy dutka; nálunk, Csizközben „tarés babuka” volt. (Mi ugyanis a tarajt „taré”-nak mondtuk). A büdös jelző egyes vélemények szerint azért ragadt rá, merthogy a fészekodója az ürüléktől bűzlik, meg hogy „nemigen ügyel háza tájának a tisztaságára”. Rossz megfigyelő lehetett, aki ezt állapította meg róla. A banka legtöbbször öreg fűzek odvaiban fészkel, a tojó szinte fészeképítő anyag nélkül a fa porladékára, általában 6-8 zöldesszürke, olykor pöttyökkel tarkított tojást rak, melyeken csak az anya kotlik, nem egész három héten át. A fiókák négy hétig fészkelnek, etetésükbe a hím is bekapcsolódik, minthogy a költés idején ő gondoskodik a párjáról is. Nemcsak eteti a fiókákat, hanem – a füstifecskehez hasonlóan – az ürüléküket is eltakarítja, pontosabban a csőrében hordja el, messze az odútól, ameddig azok aprócskák. Később a fiókák más „tisza” madarakhoz hasonlóan, a kloakájukat kifelé tartva ürítenek, aminek nyoma sem marad a fa oldalon. Akkor honnan a „büdös” név? Ez bizony a védekezés módjából ered. A fiókáknak a végbélnyílásuk (kloakájuk) körül bűzmirigyek vannak – akárcsak némelyik emlősállatnak –, s ha ellenség lepi meg őket, jaj annak, mert undorító színű és szagú nyálkás folyadékkal spriccelik szemén. Kíváncsi gyerekekkel egyszer alkalmmal volt megtapasztalni fegyverük hatóerejét, szerencsémre nem a szemembe kaptam tőlük a lövést – elképzelni is borzasztó, mi lett volna a következménye –, csak a kezem szarát fröcskölték le, de állítom, olyan

förtelmes bűdöset, mint akkor, soha életemben nem éreztem. Benyúltam az odújukba, hogy kivegyek közülük egyet és megnézzem, mekkorák már. Hát nagyon pörül jártam. A falu végén laktunk, a házunktól pár száz méterre terült el az a vén fűzek szejelyezte rét, ahol történt az eset. A találat után, messze eltartva magamtól karomat, kétségbe esve rohantam haza, hogy mielőbb megszabaduljak a mocsoktól. Mostam szappannal, dörzsöltem homokkal, az undorító nyálka ugyan lement, de a bűz a bőrömbe ivódott. Még éjjel sem hagytott nyugton a penetráns „illat”. Egy életre szóló leckét kaptam tőlük. Utána sokkal óvatosabb lettem, de hogy emiatt abbahagytam volna a madarak utáni kutakodást, azt nem mondhatnám. Hiszen abban az időben fára mászni rátermettségnek számított, kismadarat vagy kölyök állatot fogni a hártárban pedig ügyességnek. Ha valaki ismeri a népi írók elbeszéléseit, költeményeit, tőlük is tudhatja, hogy a falusi ember mivel szokott kedveskedni a gyerekeinek. Leginkább azzal, ha este madár látta kenyeret, vagy helyette kis nyulat vagy madárfiókat vitt nekik haza a mezőről. Ugye ismerős a vers, amelyikben Arany János így ír: „Rettegve sikolt fel, amelyik belényül: – mármint a szegre akasztott tarisznyába – Jaj! Valami ördög, ... vagy ha nem, hát ... kisnyúl”. Attól ma már nem kell tartani, hogy az apró nyulakat az emberek összefogdossák a mezőn, mert igencsak ritka színfoltjai a monokultúrás gazdálkodásnak, bár itt-ott még akadhat belőlük pár egyed mutatóba, ha máshol nem, a szőlődombokon. Jó tíz évvel ezelőtt, kapálás közben én is éppen csak rá nem léptem egy a tókéék közt lapulól picurka tapsifülesre. Azért említtem meg, mert általa külön élményben volt részem, olyanban, amilyent még azelőtt sosem tapasztaltam. Az öklömnyi állat ahelyett, hogy eliszkolt volna előlem, prűszkölve ugrált felém, méternyi magasra, akár egy méregbe gurult vén höröcsög, nekem támadt. A végén még én voltam kénytelen hátrálni. De bármennyire képesek ezek az embernek kiszolgáltatott teremtmények még egészen zsenes korukban is az önvédelemre, sajnos vérszesen közöleg végórájuk. Ma már alig akad faj, amelyik ne szorulna védelemre – éppen az emberrel szemben.

Bármily meglepő is, a 2015-ös év emlős állata a közönséges ürge (Citellus

citellus). Az a rágcsáló, amelyik az 1950-60-as években még százával népesítette be az árokpártokat, legelőket. Ott hemzsegték, ahol a búbos banka is otthon érezte magát, pedig a táplálékaik s egyáltalán az egész életmódjuk igencsak eltér egymástól. A szóban forgó rágcsáló leginkább magvas növényekkel, fűfélékkel él, a madár pedig rovarokkal, főképpen azok lárváival. Hogy tájainktól mindkettő elidegenedett, legnagyobb oka, hogy a vidék lett számukra mostoha. Pedig de szívesen elgyönyörködtünk a látványukban! Az ürgéjében is, ahogy karóvá merevedve széttekintett a legelőn. Amikor veszélyt érzelt, éleset fűttengett, és nyomban fejest ugrott a meredek lyukába. Sokszor azonban hiába, mert ha kedvünk támadt szórakozni vele, hát kiöntöttük, és nyakon csíptük, éppen úgy, ahogyan Petőfi leírja az *Arany Lacinak* című versében. Utoljára a hortobágyi akác mellett láttam ürgét szép számmal nyüzögni, a kilencvenes évek közepén, pedig nem is ómiatta zarándokoltam el oda, hanem kékvércsét lesni az akác mellett madárvártáról. Minden madárban van valami szép, amit leginkább akkor becsülünk igazán, amikor számuk már igen megfogyatkozik. Így vagyunk a búbos bankával is. Nekem nem is annyira a külleme jut az eszembe, hanem a rá jellemző különös mozgása. Azt, hogy milyen az alakja, tollazatának a színe és a bóbítája, aki kíváncsi rá, megnézheti – az interneten. Viszont a járása csak élőben nyújt igazi élményt. Minden lépését, mint társas játékokban a gyerekek szokták, fejbólintgatással megnyomja, röpte meg olyan, akár egy nappali lepkeé, ide-oda libben, közben hol hátra csapja a hegyes bóbítáját, hol meg, mint valami tarka legyezőt, szétnyitja. Tavaly, azaz 2014 nyarán, láttam egy példányt utoljára. Hogy hol? Párkányi toronyházunk ablakából kinézve, városunk egyik tenyérnyi parkjában. Nem akartam hinni a szememnek. Aztán eszembe jutott, hogy egy évvel előbb is találkoztam már vele a Dunaparton, sőt kétszer is. Az első alkalmat szinte természetesnek vettem, mert ott mindenféle házi állatokat tartottak, többek között teheneket is. A másik eset már kissé elgondolkodtatott, mert közel volt a lakótelephez. A biciklim előtt, mintegy 50 méterre röppent fel. Épp olyan félnéken viselkedett, mint hajdanán, amikor még minden feléje közeledő emberre gyanakodott, csak a pásztorokra nem, mert a csorda körül

szeretett csemegézni. Kedvenc eledele a szarvasmarha ürülékébe petéző trágyalégy (Scatophaga stercoraria) – félnék csak tarka vagy sárga légy – lárvái (más néven nyüvek) voltak, melyeket hosszú, enyhén lefelé görbülő csőrével csipegetett ki a megkeményedett tehénlepény alól. Sajátos mozdulattal dobálta fel valamennyit a magasba, hogy aztán tág csőrnyílással elkapva őket lenyeldesse. De sokat nevtünk akrobatikus mutatványain! Nem értettük, miért kell azt úgy csinálnia.

Ma már nincsenek nálunk legelők, csordák sem és tehát is alig, hát hogy lenne akkor tehénlepény és benne a „babukának” való rengeteg nyű? Kérdés, hogy akkor mit keres ökelme a mi kisvárosunkban? Csak feltételezni tudom. Mint sok más egykori mezei madárnak, neki is elfogyott az élettele, ezért hát elkezdett urbanizálódni, mondhatnám, urizálni. Hiszen a mezei veréb (Passer montanus) is rákerült már egyszer az év madarának a listájára, 2007-ben. Azt meg észre sem vettük, hogy hozzánk költözött. A veréb csak veréb, vélekednek az emberek, nem mindegy, hogy mezei-e vagy házi? Szemtelen és kész. Nem kell félteni, megél az, hiszen van elszórt morzsa és egyéb hulladék elég. Ám miből fog élni szegény búbos banka? Gondolhatnánk, ő is a kukából, de nem valószínű. Nem azért, mert már kezdik felakasztani őket; ha nyitottak lennének, sem tudna mit kezdeni velük, hiszen ő rovarérvő, sáskák, tücskök, földi giliszta a tápláléka, de mint hangsúlyoztam, mindennél jobban szereti a légylárvákat, azokat sem bármiféleképpen. Afrikában a falvakban él, ahol nem olyan szigorúak a higiéniai szabályok. Mi tagadás, nálunk is majdnem hiábavalók. Városainkban lassan már annyi lesz a kutya, mint az ember, ami ellen semmi kifogás sem lehetne, hiszen a kutya ősidők óta az ember segítőtársa és az állatok közül a legjobb barátja, manapság meg pláne, csak hát az ürülékét bizony nem minden gazdi szedegeti össze, miként azt a rendelet előírja. Bankánk szempontjából még tán üdvös is lehet a dolog, mert ahol nincs tehénlepény, előfordul más, ami ha éppen nem a közönséges trágyalégynek kínál otthont, akad más légyféle, ami az elszakadt tápláléklánccokat itt-ott kipótolja. De azért nem árt, ha az ember is megpróbálja újra kalapálni – már amennyire tudja –, még ha nem mindig sikerül is neki úgy, ahogy azt elgondolja.